

УКРАЇНА В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Автори розглядають місце та роль України в сучасній системі міжнародних відносин. Особлива увага приділяється позиціям основних міжнародних акторів (США, Росія, ЄС) щодо України. Аналізується місце України в міжнародних відносинах на лініях США – Росія, Україна – ЄС.

Ключові слова: сучасна система міжнародних відносин, зовнішня політика України, США, Росія, ЄС.

Авторы рассматривают место и роль Украины в современной системе международных отношений. Особое внимание уделяется позициям основных международных актеров (США, Россия, ЕС) по отношению к Украине. Анализируется место Украины в международных отношениях на линиях США – Россия, Украина – ЕС.

Ключевые слова: современная система международных отношений, внешняя политика Украины, США, Россия, ЕС.

The authors consider role and place of Ukraine in the modern system of international relations. Particular attention is paid to the position of the main international actors (USA, Russia, EU) for Ukraine. The place of Ukraine in international relations on the lines of the U.S. – Russia and Ukraine – EU.

Key words: modern system of international relations, foreign policy of Ukraine, USA, Russia, EU.

Вступивши в третє десятиріччя незалежності, як і раніше залишається питання щодо ролі та місця української держави в сучасній системі міжнародних відносин. Відповідь ускладнюється тим, що існуючий світовий порядок зазнає істотних змін.

Особливістю сучасного світового порядку є системна перебудова архітектури глобального управління. Сьогоднішня ситуація така, що кардинальним чином трансформуються характеристики геополітичної картини світу, «... відходить в минуле панування національної держави як єдиного суб'єкта геополітичних процесів» [8]. Ця теза підтверджується переосмисленням власної місії провідними державами світу.

Щодо визнання нових реалій свідчить виступ у Страсбурзі (Франція) на початку квітня 2009 року президента США Барака Обами, в якому він заявив, що Америка готова до змін заради «спільного вирішення загальних проблем», «Америка не може змінюватися поодиночі» [8]. Промова Б. Обами демонструє готовність США відмовитися від дій в односторонньому порядку в напрямку конструктивної взаємодії з партнерами.

Процеси спаду глобального лідерства США та недостатньо ефективна політика розширеного ЄС сприяють зростанню міжнародного впливу незахідних центрів сили, зокрема, країн БРІК – Бразилія, Росія, Індія, Китай. Безліч регіональних факторів, які здатні вплинути на міжнародну обстановку, спостерігаються в Латинській Америці (Аргентина, Венесуела, Мексика та Чілі), на Близькому Сході (Єгипет, Ізраїль, Іран,

Саудівська Аравія), в Південній Азії (Пакистан), в Східній Азії та Океанії (Австралія, Індонезія та Південна Корея). До центрів сили, що формуються, можна віднести й багаточисельні всесвітні та регіональні організації.

Глобальні трансформаційні процеси, які відбуваються в системі сучасних міжнародних відносин, зачіпають всі без винятку держави, включаючи й Україну. Зовнішня політика України формується на перехресті геополітичних інтересів США, ЄС, Росії, Азії. Цей фактор в значною мірі визначає й вектор політичного процесу в Україні, який знаходиться в прямій залежності від того, які ціннісні пріоритети сприйме українська нація та її політична еліта.

«Доля України залежатиме від її здатності знайти свій шлях і модель налагодження дійсно рівноправної взаємодії у трикутнику Росія – США – ЄС, що являють собою гілки європейської цивілізації» [12].

Що стосується Сполучених Штатів, то вони не розглядають Україну в якості стратегічного економічного партнера, але проводять в країні послідовну політику, яка спрямована на засвоєння населенням демократичних цінностей, як головної гарантії збереження і розвитку демократії у світі, розповсюдження ліберально-демократичної форми правління і державного устрою.

Інтереси США в Україні на пряму пов'язані з протистоянням з Росією. У розвитку американсько-російських відносин спостерігається тенденція циклічних змін періодів конфронтації та розрядки. Наприклад, пік потепління у 2002-2003 р.р., коли

США та їх союзники обговорювали навіть питання членства Росії в НАТО, у 2004 р. стрімко змінюється погіршенням ситуації, а згодом Росія разом з Іраном, Північною Кореєю і Китаєм включаються до списку країн, які прямо чи опосередковано загрожують безпеці США, реалізації їх національних інтересів [3].

Сучасна міжнародна ситуація не додає оптимізму щодо покращення відносин між Заходом і Росією.

На відміну від російського напрямку американської зовнішньої політики, український вектор міцно прив'язаний до європейського контексту. Передусім, це стосується проблем Європейської безпеки та стабільності, для яких ця велика країна має бути не загрозою, а фактором зміцнення. За американським геополітичним проектом, Європа має бути єдиним, стабільним континентом.

В Америці вважають, що динамічне просування в напрямі утвердження демократії має стати головним реальним підтвердженням остаточного обрання країною європейського шляху розвитку. Успіхи демократичних перетворень є абсолютно необхідною умовою для лобювання американцями українського європроекту.

Проте, не слід забувати, що американський уряд опікується далеко не однією Україною і за певних умов може перейти з позиції союзника до позиції спостерігача.

Україно-російські відносини відіграють центральну роль як у розвитку внутрішньополітичної ситуації в Україні, так і у формуванні її зовнішньополітичного курсу.

Як стверджує К. Грищенко, Україна прагне поєднати нормалізацію відносин із Москвою з євроінтеграційним курсом та засвоєнням європейських цінностей [7]. Конструктивній співпраці між Україною та Росією на засадах дотримання загальноєвропейських цінностей сприятимуть такі засади:

- залучення РФ до процесу реформування європейської архітектури безпеки на ціннісних засадах євроатлантичної безпекової спільності;

- уникнення підтримки ізоляціоністських настроїв на рівні російської політичної еліти, які б підштовхували її до пошуку форматів побудови «антизахідних» альянсів із новими центрами сили;

- зміцнення довіри між РФ і США у галузі безпекової співпраці, конструктивні відносини РФ із НАТО заради уникнення формування біполярної системи європейської безпеки;

- розвиток взаємовигідної багатосторонньої співпраці між Росією, ЄС і країнами східноєвропейського регіону за принципом гри з позитивною сумою («виграш – виграш») інші.

Останнім часом, незважаючи на існуючі стратегічні відмінності й протиріччя, взаємини між двома країнами позбулися вираженого конфліктного характеру.

Після приходу до влади В. Януковича у 2010 р. зовнішня політика України зазнала суттєвих змін, що викликали досить полярні оцінки. Подібна ситуація має підґрунтя. З одного боку, Україна демонструє усвідомлення нових міжнародних відносин, що об'єктивно вимагають налагодження конструктивного діалогу з Москвою, а з іншого – Харківські угоди засвідчили її нездатність до якісного оновлення

такого діалогу та повернення до сумнівної практики непрозорих і стрімких домовленостей з Москвою.

Занепокоєння викликає навіть не стільки сам факт продовження терміну перебування ЧФ РФ на території України, а умови такого кроку: непрозорість отриманих економічних переваг, а також непропорційність термінів – продовження оренди на 25-30 років в порівняно з 10 роками знижки ціни на газ.

У даному випадку неможливо не погодитися з думкою деяких авторів про те, що «в цілому Харківські угоди «газ в обмін на флот» яскраво відображають стратегію Росії відносно України – надання сумнівних короткотривалих економічних поступок тактичного характеру (головним чином, в енергетичній галузі) в обмін на відмову України від її довготривалих геополітичних та геоekonomічних інтересів стратегічного характеру» [5].

На практиці дана стратегія стала проявлятися за напрямком створення Кремлем зовнішньополітичного та економічного вакууму навколо України для того, щоб російські пострадянські інтеграційні проекти та проекти безпеки (СНД, СврАзЕС, Митний союз, СЕП, ОДКБ) стали безальтернативними для Києва, а його стратегічні орієнтири не мали результату.

Черговою спробою переформатувати відносили з РФ виявився факт підписання Договору про Зону вільної торгівлі СНД у Санкт-Петербурзі. Він став логічним завершенням розвитку відносин України з пострадянськими державами за 20 років. За даний період зовнішньополітичні пріоритети України постійно змінювалися, однак, інтерес до вільної торгівлі з країнами СНД залишався незмінним. Вільна торгівля країн СНД була проголошена у 1994 р., однак, залишалась так і не реалізованою, оскільки Москва не ратифікувала угоду. Таким чином ідея відмови від торгових винятків та обмежень у відносинах із сусідами означала відмову Росії від принципу економічного тиску на «ближнє зарубіжжя». Ця ситуація продовжувалася до тих пір, доки не з'явилися загальноприйняті правила – норми ВТО.

Документ стосовно Зони вільної торгівлі створювався з урахуванням норм і правил ВТО, у тому числі статті XXIV Генеральної угоди щодо тарифів та торгівлі від 1994 року, яка зняла з проекту політичне забарвлення.

З точки зору інтересів для України важливими елементами Договору є:

- відмова від погіршення існуючих торгових режимів між державами – учасниками СНД, тобто від впровадження нових обмежень у спільній торгівлі;

- можливість державам-членам без обмежень укладати угоди про вільну торгівлю країнами або окремими митними територіями, керуючись на загальноприйнятних нормах міжнародного права та нормах ВТО.

За розрахунками спеціалістів санкт-петербурзький договір буде мати більше значення для економіки України. Наша держава може отримати загальне збільшення товарообміну з країнами СНД на 35 %. Приріст обсягів виробництва очікується на рівні 3-3,5 %, а внутрішній валовий продукт збільшиться на 1,9-2,2 %. У результаті Державний бюджет України отримає додатковий щорічний дохід у розмірі біля 9,4 млрд грн [6].

Зона вільної торгівлі СНД надає можливість закріпити національну економіку, що є важливим з точки зору досягнення Україною стратегічних цілей європейської інтеграції.

«Щоб бути сильним в теперішньому конкурентному світі, необхідно будувати мости, а не стіни. І якщо з початку це будуть мости з найближчими сусідами – це природно та логічно» [6].

Україну можна назвати моделлю співіснування різних етнічних груп і цивілізацій. Застосування цивілізаційної парадигми дає Україні методологічну основу для пошуку поля рівноваги інтересів у складному світі міжнародних відносин.

Для України як географічного центра Європи зближення з ЄС вважається пріоритетним напрямом її стратегії поступового входження до західної (західно-європейської) цивілізації.

Яким же чином у Європі оцінюють курс України на євроінтеграцію.

Існували різні точки зору щодо саміту Україна – ЄС 19 грудня 2011 року. Одні вважали, що підпис запланованих угод зірветься. Впливова Європейська народна партія твердо стоїть на позиції, щоб підписання відбулося лише за умов виконання Києвом усіх пунктів резолюції ЄП, в першу чергу – звільнити Ю. Тимошенко. У Європі існує і інша точка зору, згідно до якої договори необхідно підписати, а потім здійснювати тиск на Україну на етапі їх ратифікації в національних парламентах. Для деяких країн ЄС очевидною є економічна вигода від створення ЗВТ, тому їх парламенти готові ратифікувати договори без будь-яких умов.

Неоднозначність оцінки українського фактора здебільшого пояснюється стриманою оцінкою рядом європейських держав процесу розширення ЄС. Справа в тому, що європейці хворобливо сприймають мігрантів із нових країн – членів ЄС, перенесення ряду ключових виробництв у ці країни, де вартість робочої сили та інші виробничі складові значно менші. Нова якість вимагає часу для її усвідомлення.

Усе це змушує задуматися – а в чому ж полягає зиск України від вступу до ЄС? У цьому питанні підходи незалежних експертів різняться. Є як прибічники, так і противники руху України до Європи.

Прибічники створення зони вільної торгівлі з ЄС наводять такі аргументи:

- європейський ринок помітно більший і перспективніший від північно-східних ринків. Наприклад, навіть «...валовий внутрішній продукт Росії приблизно дорівнює ВВП Нідерландів»;

- для модернізації економіки Україна може знайти на європейському напрямі інновації та інвестиції;

- ЗВТ змушує підвищувати стандарти якості та збільшувати конкуренцію в державі, що й змусить українських виробників оптимізувати своє виробництво, а в підсумку – зменшити ціни на товари та послуги. «Головне в Євросоюзі для України – це зона з більш високими стандартами керівництва державою, більш високими стандартами ведення бізнесу та більш високими вимогами до якості товарів» [10];

- євроінтеграція – це гарантія європейських цінностей. «...для України з її історією та ментальністю сама культура ЄС – культура політичного

консенсусу – є абсолютно істотною, вона схожа з українською ментальністю» [11].

Рух у бік Європи є унікальним фактором, який змінює країни. Перспектива вступу до ЄС надасть позитивні результати лише в тому випадку, якщо цей унікальний стимул буде підкріплений політичною волею до проведення реформ.

Протилежна сторона виходить з недоліків, які пов'язані зі створенням ЗВТ. За їхньою думкою відкриття нашого ринку призведе до його загарбання європейськими виробниками та занепаду більшої частини української промисловості і сільського господарства. Економіст В. Лисицький впевнений у тому, що «...за євроінтеграцію виступають лише ті, які не мали справи з реальною економікою. А реальність така, що наше сільське господарство потрапить до неконкурентних умов: на Заході урожайність в 1,5-2 рази вище, в усіх державах ЄС фермери отримують субсидії із євробюджету... українські сільськогосподарські виробники такої конкуренції не витримають» [10].

Багатьох не влаштовують умови, за якими Україна збирається увійти у ЗВТ. Для європейського ринку характерна величезна конкуренція, маленька рентабельність продажу, висока ціна входження на цей ринок.

Особливо складна ситуація в перші роки створення ЗВТ з ЄС, коли ми «...будемо втрачати по 1,5 %, а держави ЄС навпаки – додавати в своєму торговому балансі з Україною 6 млрд. доларів» [10].

Виникає ряд питань: дозріло чи ні українське суспільство до інтеграції і визначитися з її вектором? Яка інтеграційна ідея повинна об'єднати українське суспільство?

Європейський союз, висловлюючи стурбованість ситуацією навколо української опозиції, до сих пір розглядає Україну як державу, яка демонструє істотні ознаки демократії та свободи.

Європа постійно демонструє, що двері до ЄС для України залишаються відкритими. Дану позицію сповна висловлює комісар Європейського Союзу з питань розширення та європейської політики сусідства Штефан Фюле: «ніхто перед Україною ніяких дверей не зачиняв... Договір є важливим і для України, і для Європейського Союзу».

Інтерес європейців до України пояснюється рядом факторів.

По-перше, думками щодо власного благополуччя та безпеки. ЄС прагне створити по периметру своїх кордонів стабільний простір. Європейцям не потрібні міграційні проблеми, пов'язані з економічною та політичною ситуацією в Україні.

По-друге, власними причинами різних груп країн всередині Євросоюзу. Наприклад, Франція та Німеччина вельми зацікавлені в розвитку торгівлі та економічних відносин з Україною і доступу до її землі. Багато західних компаній достатньо міцно освоїлися в місцевих умовах. Однак, більшості з них хотілося б, щоб правила та умови для бізнесу були наближеними до європейських. Угода щодо ЗВТ зобов'яже Україну прийняти значну частину законодавства ЄС.

Геополітичний же аспект цікавить ці дві країни менше економічного. За їх думкою, на відміну від

Росії, «... на Україну ще можна вплинути, а отже залишаються шанси її змінити» [14].

По-третє, бажанням повернути нашу країну до демократичного руслу. Оскільки, ратифікація Угоди щодо асоціації повинна пройти в парламентах 27 членів ЄС та в Європарламенті, підписавши цю угоду, ЄС отримає можливість ефективно вплинути на внутрішні процеси в Україні.

Незважаючи на різні погляди відносно Євроінтеграції України, обидві сторони процесу повинні усвідомити, що Угода про асоціацію підписується не на користь окремих осіб, а в ім'я інтересів усіх 46 млн українців.

Євроінтеграція України вигідна усім: «...розширення сфери вживання базових принципів ЄС – загальних цінностей та економічної інтеграції – є життєво важливим для ЄС в глобальному світі... І в цьому значенні розширення даної сфери на Україну робить місце ЄС в глобальному світі більш безпечним, а саме ЄС більш вагомим та сильним, а з ним й Україну» [11].

Визначаючи пріоритетність курсу на євроінтеграцію, виникає питання: чому країна рухається в Європу повільно, що їй заважає?

Інтеграція в ЄС передбачає побудову в Україні сучасної європейської демократії, де переважає верховенство права та повага до власних свобод людини. На жаль, у цьому ключовому показнику Україна не лише не виконує взяті на себе зобов'язання, а й все більше відкочується назад.

Чи виправдались надії українців на європейську інтеграцію? На саміті Україна – ЄС, який пройшов 19 грудня 2011 р., було об'явлено про закінчення перемовин по Угоді про асоціації. Це означає, що формально зберігши європейський курс, наші перспективи вступу в ЄС стали ще більш примарними.

Офіційно обидві сторони стверджують, що парафіювання перенесли «за технічними причинами», тому що Угода не готова. Такі пояснення сприймаються як спроба замаскувати «технічними ускладненнями» політичні проблеми у відносинах Києва та Брюсселя. «Значне погіршення ситуації з демократією в Україні

відсувало на дійсно невизначений термін підпис Угоди про асоціації» [14].

Виходячи із ситуації, що склалася, можна передбачити, що Угода не буде підписана до парламентських виборів у жовті 2012 р.

Подальше просування України до політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС буде залежати від чесності та демократичності виборів, відповідності їх проведення високим європейським та міжнародним стандартам. Європейці визнають вибори легітимними, якщо Ю. Тимошенко, Ю. Луценко та інші відомі представники опозиції будуть брати участь у них, якщо наступить повна свобода вираження своїх думок громадянам країни та засобам масової інформації.

Є думка, що угоду буде підписано після президентських виборів 2015 року. Це положення базується на ствердженні, що ряд країн ЄС не бажають укладати асоціацію з сьогоdnішньою українською владою. Ситуація може ускладнитися у зв'язку з тим, що у Польщі, яка прикладає великі зусилля щодо просування в Європу України, завершується термін головування в ЄС. До того ж такі провідні європейські держави як Франція та Німеччина, що готуються до власних виборів, сьогодні прикладають великі зусилля щодо подолання небувалої фінансової кризи у Європі.

Не дивлячись на песимістичні прогнози євроінтеграції України, саміт залишає деякі надії.

По-перше, надія на перспективу членства в ЄС закладена в визнанні «європейської ідентичності» України.

По-друге, у спільній заяві саміту Україна – ЄС записано: «Ця Угода про асоціації залишає відкритим шлях для подальшого прогресивного розвитку у відносинах України та ЄС».

Сьогодні перед Україною стоїть доленосна задача, від виконання якої повною мірою буде залежати її майбутнє. Наша держава зобов'язана знайти своє місце в новій системі міжнародних відносин. А для цього необхідно чітко вибудовувати пріоритети внутрішньополітичного курсу України, надати йому послідовність, стабільність та прогнозованість, проявляти політичну волю в процесі доведення до логічного завершення ініціатив, які висувуються.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодрук О. С. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспект: [монографія] / О. С. Бодрук. – К.: НіП МБ. – 300 с.
2. Гаджисв К. С. Введение в геополитику. Изд. 2-е, доп. и перераб.: [учебник для вузов] / К. С. Гаджисв. – М.: Логос, 2000. – 432 с.
3. Разведка включила РФ в список стран, способных угрожать интересам США [Электронный ресурс] // Россия в глобальной политике. – 2009. – 16 сентября. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/news/0/12388.html>.
4. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / [заг. ред. проф. Б. Гуменюка і проф. С. Шергіна]. – К.: Університет «Україна», 2009. – 508 с.
5. Гончар М. Газовий натиск с Востока [Электронный ресурс] / М. Гончар, М. Алинов // Зеркало недели. – № 24, 2-8 июля 2011. – Режим доступа: http://zn.ua/ECONOMICS/gazovyy_natisk_c_vostoka-83728.html.
6. Грищенко К. Договор современный и нужный / К. Грищенко // День. – № 195-196, 28-29 октября, 2011.
7. Грищенко К. Поза межами шахівниці: прагматичний порядок денний української зовнішньої політики [Електронний ресурс] / К. Грищенко // Дзеркало тижня. – №27(807), 17 липня – 6 серпня 2010. – Режим доступа: http://dt.ua/POLITICS/poza_mezhami_shahivnitsi_pragmatichnyi_poryadok_denniy_ukrayinskoji_zovnishnoyi_politiki-60748.html.
8. Ермолаев А. Украине нужен новый национальный проект [Электронный ресурс] / А. Ермолаев // Диалог. – Режим доступа: http://dialogs.org.ua/dialog.php?id=528&gor_id=881#881.
9. Зовнішня політика України – 2007: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / [за ред. Г. М. Перепелиці]. – К.: ВД «Стилос», 2008 – 312 с.
10. Коротков Д. Дань Евросоюзу [Электронный ресурс] / Д. Коротков // Сегодня. – 12 ноября 2011. – Режим доступа: <http://www.segodnya.ua/blogs/korotkovblog.html>.
11. Клишкин П. Есть ли перспектива? [Электронный ресурс] / П. Клишкин // Зеркало недели. – № 43, 26 ноября 2011. – Режим доступа: http://www.ukrudprom.com/digest/Pavel_Klimkin_Est_li_perspektiva.html.

12. Лавров С. В. Внешняя политика России и новое качество геополитической ситуации / С. В. Лавров [Электронный ресурс] // Дипломатический ежегодник. – 15.12.2008. – Режим доступа : http://www.mid.ru/brp_4.nsf/itogi/BB6FDVCB9CE863B2C325752E0M033D0F9.
13. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М. І. Михальченко. – Дрогобич : ВФ «Відродження», 2004. – 488 с.
14. Силина Т. А все могло бы быть совсем не так! Если только сам себе не враг [Электронный ресурс] / Т. Силина // Зеркало недели. – № 47. – 24-29 декабря 2011. – Режим доступа : http://zn.ua/POLITICS/a_vse_moglo_by_byt_sovsem_ne_tak_esli_tolko_sam_sebe_ne_vrag-94499.html

Рецензенти: *Тригуб П. М.*, д.і.н., професор;
Левченко Л. О., к.політ.н., доцент.

© Тімкін І. Ф., 2012
© Новікова Н. Є., 2012

Дата надходження статті до редколегії 18.04.2012 р.

ТІМКІН Іван Федотович – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціології та соціальних технологій Національного авіаційного університету, м. Київ, Україна.

Коло наукових інтересів: проблеми національної безпеки та Євроатлантичної інтеграції України.

НОВІКОВА Наталя Євгенівна – старший викладач кафедри соціології та соціальних технологій Національного авіаційного університету, м. Київ, Україна.

Коло наукових інтересів: специфіка політичної культури України, Україна в сучасних міжнародних відносинах.